

Petőcz György

Mi vagyunk, a világ kiszámíthatatlan, az élet harc

ÉS 2023. szeptember 8.

Azt mondják, hogy „a kormány demokratikusan – vagyis diskurzus, vita, érvelés útján – nem legyőzhető”. Erre ráerősítenek azzal, hogy „ez ilyen nép”. És önfelmentően kijelentik, hogy mivel Orbán népszerű, és „ez ilyen nép”, inkább hallgatni kell. Értsd: saját alternatív etikai és politikai álláspontjaikat nem mélyíthetik el és foghatják rendszerbe, mert azzal az amúgy is gyenge elfogadottságukat rontanák. Így történhet, hogy demokráciánk, primer létezésünk, erkölcsi működésünk, aktuális jólétünk, tudásbéli és egészségi állapotunk romlik ugyan, az ország valóban elszigetelt lett, a környezet pedig megtelt háborúval, globális konfliktusokkal, pusztító ökológiai folyamatokkal, a technika és a jövő felett érzett szorongással, mégsem születik alternatív világkép, narratíva, ellenzéki beszéd. Annyira érthetetlen, hogy szinte fáj.

Pedig a beszéd fontos, sőt, a legfontosabb. A modern társadalmak hatalmi feltételei, viszonyai és működése alapvetően nem a nyers kényszerítésen, hanem az elfogadott – konszenzuális – erőszakgyakorláson alapszik. A konszenzust pedig a beszéd, a nyelv, a politika nyelvezete teremti. A jobboldal tudja ezt. „A szavak bármely fegyvernél hatalmasabbak”, nyilatkozta Tucker Carlson a *Mandiner*nek. És „mi legyen az első teendője annak, aki megkezdi a kormányzást?”, kérdezte G. Fodor Gábor *Az Orbán-szabály* című könyvében, majd a választ is azonnal megadta: „a szavak helyes használatának helyreállítása”. Minapi Tranzit-megjelenésén a miniszterelnök is elsőrendű feladatnak nevezte „a nyelvi keretek kidolgozásának fontosságát”, vagyis „számunkra kedvező módon leírni, ami történik”. Magyar állami pénzen is nemzetközi kutatóközpontokat, szellemi műhelyeket és oktatási központokat, egyetemeket alapítanak és támogatnak, Magyarországon, Európában, az Egyesült Államokban; konferenciákat szerveznek, lehetőleg minél ismertebb és elismertebb résztvevőkkel; könyveket és publikációkat ösztönöznek; a *The American Conservative* mintájára létrehozták a *The European Conservative*-ot, nemzetközileg nagyon kiterjedő szerzői gárdával, Carlson és Orbán állandó

és kiemelt szerepeltetésével. Egymásnak adják a teret és a szavakat („Az egyetlen dolog, amit Trump csinált, illetve nem csinált, hogy nem vitte háborúba az Egyesült Államokat négy elnöki éve alatt”, nyilatkozta Tucker Carlson augusztus 24-es megjelenéssel a *Mandinernek*. Majd: „Hívjuk vissza Trumpot... az elmúlt néhány évtized legjobb külpolitikája volt az övé. Nem kezdett el egyetlen új háborút sem”, nyilatkozta augusztus 29-es megjelenéssel Orbán Viktor Tucker Carlsonnak). Egyszóval a duó teljes gőzzel szervezi a jobboldali szellemi internacionálét, ami korábban fából vaskarikának tűnt volna. Hosszú és nagyon kitartó munka után elméleti és nyelvi felkészülést tekintve – ideológiai hegemonia, intézmények, nemzetközi kapcsolatok – már-már ott tartanak, ahol a liberálisok a nyolcvanas évek második felében-végén, azaz a rendszerváltás környékén. Idetartozik, és nagyrészt ez is Orbán ügye, az olvasás, felkészültség és művelődés etikája, amit korábban a baloldali liberálisok saját kizárólagos vadászterületüknek gondoltak. A jobboldal ma pontosan tudja, hogy a beszéd fontos, sőt, a legfontosabb.

*

A jobboldallal szemben a baloldali és liberális ellenzék nullponton van. Ezért témánk, mit csináljunk!?, kényszerűen absztrakt: a közéleti-politikai beszéd „mint olyan”. Mert ha nem megy, s az ellenzéknek láthatóan nem megy, akkor érdemes megállni és elgondolkodni nemcsak a külső okokon, a nehezítő tényezőkön, hanem a hiány tárgyán is. Mit is hiányolunk? Mi az a közéleti-politikai beszéd?

Egy rövid publicisztikában válaszként nyilván csak sommás kijelentésekre szorítkozhatunk. Egyrészt, a természetes nyelveken belül, mint a magyar is, a közéleti-politikai szakosodott, másodlagos nyelv. Kicsit úgy, mint a tudományos közösségek szaknyelve, bár azoknál csapongóbb és szélesebb merítésű. Másrészt viszont azokhoz hasonlóan szerkezetes, amennyiben elkülöníthetjük benne a használt *fogalmakat* (metaforák), a kérdéseket és problémákat – vagyis a *keretet* – és a beszélő számára fontos eseményeket, valamint információkat, az időben rendszerező *narratíva* rétegeit. A fogalmak, a keret és a narratíva a beszélőt – politikai családot vagy áramlatot – mutatják be, az ő érdeklődése irányítja és határolja azokat, és

az ő értékeit és világnézetét tükrözik. Annyira, hogy a közéletben megszólalók közötti különbségeket azonnal érzékeljük, a vitákban meg- vagy felszólalókat besoroljuk ilyennek vagy olyannak, konzervatívnak, szocialistának vagy liberálisnak, jobboldalinak vagy baloldalinak, szimpatikusnak vagy antipatikusnak. Más és más nyelven szólalnak meg. Ezért nyelv helyett érdekesebb nyelvezetekről beszélni. *Nyelvezetek versengenek egymással* az állampolgári diskurzus terében és teréért.

Mindez közhelyszerű, amivel komoly ember – a komoly emberek így gondolják – nem is foglalkozik. A „kommunikáció” megszállottjai és a médiát elfoglaló politikai elemzők többnyire úgy tartják, hogy a fogalmak és metaforák könnyen alakítható nyelvi fogások, ügyességek; a valóságnak állított kérdések és az alapvető állítások a fókuszcsoportok kíváncsiak szerint változathatók, s a narratíva csak célszerűen használt ringató mese. A politika nyelve tehát légies és könnyen átjárható közeg. Azt hiszem viszont, hogy a nyelvezetek ilyen szabad alakíthatósága felületes elképzelés, sőt kifejezetten téves. A közéleti-politikai nyelvezetek, amikor kialakultságuk folytán már valóban nyelvezeteknek nevezhetők, az időben meglehetősen változatlanságot és stabilitást mutatnak. Nem bárhol alakíthatók. Állításom, amit ezúttal csak intuitív elfogadásra ajánlhatok, hogy az egyes közéleti-politikai nyelvezetek zárt képződmények, viszonylag szűk és rájuk sajátos módon jellemző szó- és fogalmi kincsből építenek világot, magyarázatot és narratívát. Sőt, az egymással versengő nyelvezeteknek a fogalmak, keret és narratíva mellett azok alapján van egy negyedik szerkezeti szintjük és elemük: néhány tovább már nem bontott alapállításra vezethetők vissza, ezekre épülnek, újra és újra ezek igazságára utalnak. Vagyis, *axiomatikusak*. S ez már nem közhelyes állítás.

*

Orbán Viktor beszédeiben, főként a tusnádfürdői előadások alapján, három axiomatikus alapvetést találtam. Ezek: *mi vagyunk; a világ veszélyes és kiszámíthatatlan; az élet harc*. A három állítás egymástól független, és Orbán minden beszéde és kijelentése velük nemcsak ellentmondástól mentes, hanem az ő kibontásuk, vagy rájuk vezethető vissza. Több axiomatikus állítás szerintem nincs, és nem is szükséges Orbán

nyelvezetének rendszerbe foglalásához. Ezek az alapállítások teszik beszédei koherens és az időben nem változó egységét. (A harminchárom év alatt előforduló tartalmi pálfordulások mindezt nem cáfolják, hiszen a veszélyes és kiszámíthatatlan világban és a folyamatos harc körülményei között egy kis ország politikusának – lásd később a Dávid és Góliát metaforát –, a vezetőnek nem elvekhez, hanem a körülményekhez kell alkalmazkodnia. Vagyis, a pálfordulások szinte kötelezők.)

Ugyanazon közélet más szereplői más alapfogalmakkal működnek. Például, a fentihez képest kevésbé alapos olvasás után úgy találom, hogy a rendszerváltó liberálisok alapvetései a *szabadság*, a ráción alapuló *konszenzus* és *Európa* fogalmaihoz kapcsolódtak. A szabadság mint a maga által vezérelt és csak magából magyarázható racionális ember elvehetetlen sajátja. A konszenzus mint hit a ráció által elérhető igazságok erejében, belátásában, elfogadásában (lásd pl. a „szakértelem” korabeli liberális mítoszát!). Európa pedig a lényegünk: a kultúránk és a jövőnk. Az akkori liberálisok világképében minden ebből a három fogalomból ágazott el, és ide vezetett vissza. A maiak kialakulatlan nyelvezetében pedig a szabadságot a *jogok* váltották fel, a konszenzust valamiféle *jogvédő elitizmus* helyettesíti, és továbbra is megmaradt *Európa*.

Az említett állítások – ezek általunk leszűrűt, sokszor hallgatóságos állítások – attól axiómák, hogy az adott nyelvezeteket megalapozó igazságok. Nem azért igazak, mert például a *mi vagyunk* „mi”-je objektív és kötelező adottság lenne, vagy a világ veszélyességét mindenki alapként tartaná számon, vagy az életet mindenki harcnak gondolná, hanem azért, mert az adott nyelvezetet beszélők viszont igaznak fogadják el őket. Tovább már nem értelmezik, nem boncolják, hanem kimondott vagy csak hallgatóságosan használt kiindulópontként gondolnak rájuk.

A nyelvezetek természetesen nem a semmiből és nem is marketingesek agyából pattannak ki, hanem élethelyzetekből, tapasztalatokból születnek. Az orbáni esetben: a *mi vagyunk* jól tükrözi a vidékről Budapestre került és a szakkollégiumban összezárt, egymásra utalt közösség élményét. A *világ kiszámíthatatlansága* a személyes ambíciókból következik, amelyek ütköztek a fővárosi új környezettel, a viszonyok átláthatatlanságával, a

szokások és „törvények” ismeretének hiányával és a rögtönzés és folytonos alkalmazkodás egyrészt felismert szükségével, másrészt erénnyé emelésével; az *életharc* pedig a bekerülés nehézségeire, a már beágyazott tekintélyekkel és elitekkel való küzdelemre reagált.

A nyelvezetek tehát tapasztalatból születnek, de önálló életre kelnek. Az igaznak elfogadott axiómák – immár a logika önmozgásaként – értékeket és információkat szelektálnak, kérdéseket és következtetéseket generálnak, kiterjednek, újabb igazságokhoz vezetnek és teljes világnézetet szülnek. Például a más nyelvezeteket beszélők idegenkedve hallgatják a magyar létezés sziget voltáról tett, ismétlődő és önbeteljesítő kijelentéseket („Messziről jöttünk, szigetszerűen élünk itt”), vagy a gyakori Dávid és Góliát hasonlatot a Nyugattal és a Nyugatot állítólag kiszolgáló hazai liberálisokkal szemben. Megütközve tapasztalják, hogy a metafora a külpolitikába is behatol, az ukrajnai háborúval kapcsolatban, úgymint „a megoldás kulcsa a nagyok kezében van”, és a kicsi magyarok a számukra kontrollálhatatlan világban csak saját túlélésükkel törődjenek. Az orbáni axiómák rendszerén belül viszont ezek logikusan következő politikai értékek, állásfoglalások és igazságok. Ukrajna támogatása sem lenne képtelenség, de nem kézenfekvő, és hozzá az axiómákkal kompatibilis módon, külön érvelni kellene.

*

Állításom tehát, a munkakörileg érdekeltek figyelmébe, hogy *vannak* közéleti-politikai nyelvezetek. Ezek viszonylag zárt, belső szerkezettel bíró és időben tartós képződmények. Leginkább paradigmák, a kuhni tudományos paradigmák mintájára. Elrendezik a világot, a tapasztalatokat, megfogalmazzák és lehetőleg meg is válaszolják – ez a feladatuk – a fontosnak tartott kérdéseket. *Kognitív rendszerek*.

Kognitív rendszerek, még akkor is, ha a politikusok, elemzők és kommunikációs osztagok ezt a megnevező ismeretelméleti fogalmat következetesen megtagadják az állampolgártól. Az uralkodó kommunikációs paradigmában a választó: célpont. Passzív és könnyen alakítható befogadó. Mari néni és Mari bácsi, „vidéki”, csak a „királyi

tévéből” tájékozódó, megtéveszthető. S rosszhiszemű információkkal és erőteljes nyelvezetekkel valóban bárki félrevezethető vagy elcsábítható. Csakhogy a félrevezetés és befolyásolás is a nyelvezetek kognitív rendszerein át történik! Az emberek szellemi képességei természetesen különbözők, igényességük és a világ iránti érdeklődésük is változó, de a politikusnak meg kell értenie, hogy korántsem akárhogy rángatható alanyokkal van dolga, hanem racionális lényekkel, akik a többé-kevésbé zárt és tapadós közéleti politikai nyelvezetek jegyében érzékelik, fogadják be, értik és használják a világot. *Mindenki* – még a politikus, az elemző és a kommunikátor is – axiomatikus nyelvezetben gondolkodik.

*

„A kormány demokratikusan – vagyis diskurzus, vita, érvelés útján – nem legyőzhető”, mondják. Hozzáteszik még, hogy „ez ilyen nép”. A fentiek alapján az utóbbit módosítanám: „ez ilyen nyelvezet”. S ettől kezdve *nem a nép, hanem a nyelvezet az ellenfél*. Az ellenzéki politikus pedig túljuthat a kultúrpeesszimista apátián. Hiszen a kérdés és feladat operatív: miként lehet az orbáni nyelvezettel versenyre kelni?

Jelen írás okát konkrét ellenzéki politikus konkrét érvelése jelentette: ne is törekedjünk önmagunk megfogalmazására vagy álláspontjaink rendszerbe szervezésére és saját narratíva kialakítására, mondta, mert az csak a népszerűtlenségünket súlyosbítja, sőt, idegenségünk látszatát kelti. Álcázni kell tehát magunkat, ezt már nem ő mondta, az ellenfél elcsent szavai mögé bújni, és Orbánnál elfogadhatóbb Orbánnak lenni. Az ilyen felfogás nemcsak erkölcsileg kifogásolható, és lobbant adott pillanatban haragra, de a közéleti-politikai beszéd és nyelvezetek ismertetett – szerényebben szólva: feltételezett – sajátosságai folytán képtelenség is. A nyelvezetek mint kognitív rendszerek egyben tudati kikötők, nyugalmi zónák, a tájékozódás biztonságai. Lehetőleg senki nem marad hosszasan háborgó vizeken, vagy – más metaforával élve – ugrik sötétbe. Új kikötőbe csak a korábbihoz hasonló teljesség, nyugalom és átfogó tájékozódás hihető ígéretével, vagyis alternatív világértelmezéssel lehet el- vagy átcsábítani.

(Ennek hiányában nem sikerül például a „korrupciót” a kormánypárti szavazók számára is ráégetni – pedig számunkra annyira nyilvánvalónak és felháborítónak tűnik! – a Fidesz politikai imázsára. Az ellenzék nagy része egyenlőségi szemszögből és jogi-morális szempontból figyeli az uralkodó elit kivételezéseit, bennfentes tülekedését és harácsolását. A Fidesz-szavazó számára azonban mindaz, amit az ellenzék korrupciónak tekint, csakugyan a kormánytöbbség politikája: a hazai tőkésosztály megteremtése, a „mi” megerősítése, vezető elitjének kialakítása, és erőgyűjtés a kiszámíthatatlan és veszedelmes világban. „A magyar alkotmány középpontjában a »mi« áll”, mondta Orbán az idei tusványosi előadásában. Tőlünk függetlenül alakuló világhelyzetről beszélt, ilyen „korszakban kell boldogulnunk”, és ehhez erősnek kell lenni: büszkén jelentette, hogy a hazai termékeken belül „megnőtt a magyar tulajdonú cégek termékeinek a részaránya”. S ebben a nyelvi közegben már nem korrupció a korrupció, hanem módszer és eszköz.)

Nyelvezettel másik, hozzá képest *alternatív nyelvezet* veheti fel a harcot. Lehet tanulni a pillanatnyilag legyőzhetetlennek tűnő jobboldaltól, amelyik tudja, hogy axiómákkal szemben más axiómákat és nyelvezzel szemben alternatív nyelvezetet kell állítani. Lehetővé tenni, hogy az addigiakhoz képest másképpen lássuk ugyanazokat a tényeket, mást is meglássunk, és másképpen láttassuk a világot. „Csak a saját szabályok alapján lehet játszani, és nem lehet elfogadni a mások által szabott utat”, mondta Orbán a tavalyi budapesti CPAC-összejövetelen, amiről G. Fodor a már idézett könyvében úgy fogalmazott, hogy „le kell számolni a régi korszak nyelvével, állításaival, még akkor is, ha netán egyet is értenénk, mert minden egyetértés nyelvi engedmény, kapu vagy rés a várfalon”. De George Lakoff, az amerikai demokraták nyelvtudós tanácsadója is úgy látta (a magyar jobboldal valószínűleg tőle tanult), hogy a konzervatívok (a második Bush-elnök időszakában vagyunk) nem elsősorban médiafölényükkel győzedelmeskedtek, hanem azért, mert sikeresen keretezték saját nézőpontjukból az aktuális kérdéseket. „Konfliktusokat kell keresni”, „tabudöntögetőnek is kell lenni”, ezek megint G. Fodor szavai, amihez ismét Lakoffot idézzük, hogy „mindig a saját morális perspektívából kell beszélni és nézni a dolgokat”. A saját perspektíva kialakítását tartotta alapvetőnek, és óva intett az ellenfél nyelvezetének

átvételétől.

A baloldali és liberális ellenzék ma e tanácsok ellenkezőjét teszi. Ódzkodik önmaga őszinte megfogalmazásától, saját elásott axiómái feltárásától és láthatóvá tételétől; az ellenfél szavait lopkodja, csak azért, hogy hazafias, keresztény, morális és egyéb pedigréjét bizonygassa. Annyira értetlen, hogy az már érthetetlen, és szinte fáj.

Petőcz György

A nyelvezet mint tudás-kapszula

ÉS 2023. szeptember 29.

Gyakran halljuk, hogy eszköztelenek vagyunk a „Rogán Művek” manipulációs gépezetével és gátlástalanságával szemben. Ez persze önbeteljesítő állítás, és eszköztelenek is maradunk, amíg a politikai beszéd – nyelvezet – lényegét manipulációnak tekintjük. A kormányzati oldal nem követ el ilyen hibát. A miniszterelnök a minap „a világ működésének értelmezési keretét” említette. Közvetve egyértelművé tette, hogy logikailag előbbre való a tudás és koncepció – az értelmezési keret –, és csak utána következik a kommunikáció, amit kritikusai manipulációnak neveznek. Ez a szó azonban diabolikus vonzata miatt megnehezíti a tisztánlátást. Beszéljünk inkább kifejtésről, fogalmi megformálásról vagy népszerűsítésről. S mindenekelőtt, különböztessük meg egymástól a beszédet mint a világ-nézetet hordozó nyelvezetet, és a beszédet mint mások meggyőzésére hivatott kommunikációt. (Az alábbiak kapcsolódnak az ÉS 2023. szept. 8-i számában megjelent [írásomhoz](#).)

Az utóbbi években divatba jöttek Antonio Gramsci gondolatai a mindenkori politikai hatalom tudati és morális feltételeiről, vagyis szellemi dimenziójáról. „Egy társadalmi réteg hatalmának kétféle dimenziója van, az egyik az uralom, a másik a szellemi és morális irányadás”, írta majdnem száz évvel ezelőtt az akkor már Mussolini börtönében raboskodó olasz értelmiségi és kommunista politikus az utókornak. Azonnal hozzátette, hogy az előbbinek, vagyis az eszközök és intézmények feletti uralom kivívásának is feltétele az utóbbi, az *előzetesen* kivívott „kulturális hegemonia”. „Egy társadalmi csoport a kormányzati hatalom elnyerése előtt már gyakorolhatja, sőt ténylegesen gyakorolnia kell a vezetést (ez valójában egy a hatalom elnyerésének feltételei közül), ezt követően akkor lesz domináns, amikor a hatalmat gyakorolja, de még ha szilárdan tartja is a kezében azt, továbbra is »vezetnie« kell.” (Értsd, őrizni és ápolni kell a kulturális hegemoniát.) Az utóbbi mondat azért is érdekes, mert fordítása egy joghallgató 1987-es egyetemi szakdolgozatából van. S így már a

filológiai láncolat is sokatmondó. Kezdődik Machiavellivel, a hatalom megszerzéséről és megtartásáról írt esszéjével (*A fejedelem*). Hozzá nyúlt vissza Gramsci új körülmények között, ahol a tanácsolt alany immáron nem a fejedelem, hanem a munkásosztály hatalomra vágyakozó politikai pártja (*Az új fejedelem*). Ezt követték Gramsci a börtönben írt feljegyzései a párt hatalmának szükséges feltételéről – és előfeltételéről! –, a kulturális hegemoniáról. Majd sok évtizeddel később csatlakoztak Orbán Viktor és témavezetői, hogy a bármikori „kormányzók” és bármikori „kormányzottak” közötti uralmi viszony stabilitásának, vagyis „a vezetettek engedelmisségének” feltételét a konszenzusban, tehát az önkéntességben, tehát a gondolkodások és vélemények feletti uralomban, tehát a *nyelvi hegemoniában* lássák. (Nem érdekes szempont az orbáni politikai problematikát – *frame* mint paradigmatis keret – Machiavelli és Gramsci oda-vissza kereszteződése felől észrevenni?)

*

Aki kulturális hegemoniáról szól, a nyelvekről beszél, hiszen a nyelvek (a beszélt nyelv és más jelrendszerek) a kultúra hordozói. Új jelenség, hogy élenkülni látszik a politikai nyelv, nyelvezetek és narratívák iránti elméleti és publicisztikai érdeklődés. Mind többen gondolják azt, hogy a hatalomnak talán a beszéd a legfontosabb dimenziója. Azonban egyelőre még csak a nyelvi manipuláció kimutatásánál tartanak, és Gramsci teoretikus felvetései is ebből a szempontból látszanak érdekesnek. Ha a hatalom a nyelvi hegemonia megszerzésén és megtartásán alapul, akkor „a politikai aktor minden nyelvi cselekvése arra irányul, hogy az általa preferált állításokat fogadja el igazságként a lehető legtöbb résztvevő” (Szabó Tibor Benjámin: *A hatalom teauruszai*, Jelen, 2023. szept. 7.). A hatalomra aspiráló politikusnak vagy pártnak el kell érnie morális nézőpontjai, a világról feltett kérdései és megállapításai, valamint saját történetértelmezése közéleti dominanciáját. Mindez kétségtelenül része Gramsci következtetéseinek, és összhangban van a Rogán Művek cinikus nyomulásával: uralni a közéleti beszéd terét. S az elmondottakhoz elméleti megalapozásul szolgál az immár évszázados történetre visszanyúló filozófiai felismerés, a *nyelvi fordulat*, miszerint a valóságot a nyelv közvetítésén és szűrőin keresztül látjuk meg és értelmezzük. Vagyis, a világ

olyan, ahogy a fogalmainkkal megnevezzük és rendszerbe fogjuk. A nyelvi fordulat nehezen vitatható realitása pedig ösztönzést, valamint hatalmas teret és különös szabadságot látszik adni a tudatos fogalom-alkotóknak, a kommunikációs osztagoknak, a közvéleményt leuralzó manipulátoroknak. A már idézett kitűnő esszé meggyőzően bemutatja, ahogy a szövegterjesztés eszközeinek birtokában az „uralompárt” a fogalomalkotás és -érvényesítés révén saját hasznára irányítja, határolja be és hangolja az állampolgárok kérdéseit, ismereteit, véleményeit és fantáziáit. S gyorsan adódnak a politikai ellenzéknek szánt gyakorlati következtetések: mellőzzék az uralompárt szavait, fogalmait; találjanak saját nyelvet; tanulják el és alkalmazzák a kommunikáció modern technikáit.

*

A politikai beszédet a közfelfogás is rendületlenül és megingathatatlanul kommunikációnak, vagyis manipulációnak tekinti. Annak ellenére, hogy az így levonható gyakorlati következtetések eddig csakis kudarcokhoz vezettek, saját beszéd nem született meg, és állandósult a frusztráció. Ezt tapasztalva feltehetően érdemes a politikai nyelv és a „nyelvi fordulat” *másfajta* megközelítésével is kísérletezni. Eljátszani a gondolattal, hogy a politikai nyelvezet nemcsak, és nem is elsősorban a kommunikáció útja, eszköze, hanem mindenekelőtt világértelmezés: tudás-kapszula. A konkrét politikai nyelvezetet beszélők nemcsak „kommunikálnak”, hanem a világ egyfajta nézetrendszeréből beszélnek *kifelé*, és javaslatot tesznek arra, hogy mások is így és így lássák a valóságot.

Javaslatom tehát egy hipotézis volt: a kialakultnak vagy érettnek tekinthető politikai nyelvezetek (amiknek meglétét Gramsci – és nyomában Orbán is – a politikai hatalom és intézmények elfoglalása előfeltételének tekintette) meglehetősen *zárt és axiomatikus* fogalmi rendszerek. Érthető, hogy ezt a felvetést nehéz elfogadni, vagy akár csak játszani vele. Az élet és a nyelvi lehetőségek gazdagsága láttán szinte abszurdnak tűnik, hogy a tapasztalat, a gondolkodás és a beszéd viszonylag szigorúan strukturált, vagyis rendszerszerű és eleve korlátozott legyen. („Te vállalod, hogy axiómákkal korlátozott a gondolkodásod?”, kérdezte egy arra rátarti ismerős, amikor a

hipotézist meghallotta.) Pedig a problémát éppen a végtelen gazdagság jelenti. Túlzott változatossággal nem lehet együtt élni. A világot egyszerűsíteni és domesztikálni kell. Az információkat, a meglátást, az értelmezést korlátok közé szorítani. Ez talán már a hétköznapi beszédre is elmondható, mert az emberek a tapasztalataikat valószínűleg már a hétköznapi gyakorlatukban is megkönnyítő, az eligazodást és döntéseket sematizáló rutinokba vagy algoritmusokba rendezik. Sőt, a nyelvvel nemcsak szavakat tanulnak, hanem koncepciókat is. Eleve, a kezdetek kezdetén nem általában a nyelvvel, hanem nyelvezettel vagy nyelvezetekkel találkoznak. Ezek a környezetük, örökségük és „objektív” valóságuk részei. De idáig nem mehetünk, mert túlzottan ambiciózus kirándulás lenne. Megkockáztathatjuk viszont, hogy a szóban forgó korlátozottság jellemzi a specializált – másodlagos – nyelvezeteket, amilyen nemcsak a tudományok és a művészetek, hanem a politika *paradigmatikus* nyelve is.

Az idézett kitűnő esszé a nyelvet a kommunikáció eszközének tekinti, bemutatva a „nyelv korrumpálását”, ahogy a Rogán Művek a közbeszédet maga gyártotta fogalmak közé szorítja és fedi. Sok példát említ, köztük a migrációt, az ársapkát és a rezsicsökkentést. Ezeket a kreatív fantázia által legyártott és a befogadó fantáziákat irányítani hivatott nyelvi terméknek tekinti. S valóban, az „uralompárt” céljai szerint való, jól megtalált szavak. De nemcsak a kommunikációs erejük miatt jók, hanem elsősorban azért, mert remekül illeszkednek az orbánista világ-látás már előzetesen meglévő rendszerébe, az előzetes nyelvezethez, *annak axiómáihoz*. Sőt azokból fakadnak, és azoknak a metaforikus tovább-bontásai. A *migráció* mintegy tőlünk független és kiszámíthatatlan természeti folyamatot ír le, külső hatásokat, amik a „mi vagyunk” közösségét fenyegetik, és védekezni kell ellenük, valamint küzdeni. Az *ársapka* ugyanígy, mint a folyók mellé épített gátak, az elemek elleni küzdelemnek ad kifejezést. A *rezsicsökkentés* pedig a vállalás, az akarat, a harc és erő kultuszához csatlakozik. Mindhárom direkt következménye a „mi vagyunk”, „a világ veszélyes és kiszámíthatatlan”, valamint „az élet harc” axiómáknak. Nem a puszta fantázia termékei tehát. A kommunikátorok, akik ezeket kitalálták, találékonyak voltak, de egyáltalán nem csapongón szabadok. Például a *migránst* nem helyettesíthetnék *menekülttel*, *bevándorlóval* vagy *vendégmunkással*, mert

ez utóbbiak ugyanazokra az emberekre utalhatnának ugyan, de egészen más nézőpontból, más axiómák jegyében és másfajta világ-nézet kifejezéseként.

*

Sietünk, mert mindig sietünk. Még a nyelvezetek általános természetét sem ismerjük. Nincs elméletünk egymásra hatásukra, változásukra, a nyelvezetváltásra. A *hit* (ha vannak axiómák, akkor van hit, és mi magunk – a megátalkodottan racionálisak – is hiszünk), az *igazság* (ha az igazság nyelvi természetű, akkor nincs abszolút és mindenkre kiterjedő igazság) és a *hazugság* („hazudik!”, mondjuk Mi, miközben Ők a saját fogalmaik rendszerében egyáltalán nem tartják hazugságnak) politikai nyelvezetekkel kapcsolatba hozható fogalmait sem tisztáztuk. A gyakorlatias szempontok azonban sürgetők, és dolgunkat megelőzve, gyorsan szeretnénk eligazítást találni. Hogyan született a fideszes narratíva, és egyáltalán, hogyan születnek a narratívák? Hogyan állítható elő alternatív narratíva vagy narratívák? Mik lehetnének egy-egy ellenzéki alternatív narratíva elemei? Nyilvánvalóan ezek az izgalmas politikai kérdések, és egy ilyen publicisztikai írásnak, miképpen a hétköznapi, de árnyalt értelmiségi beszélgetésnek is, csak korlátozottan lehet nyelvelméleti vagy más filozófiai elemzés a tárgya. A helyzet paradoxona viszont, hogy a gyakorlatias gondolkodást valójában mélyen megtelepedett filozófiai állítások uralják, sőt, *tartják fogva*. Ezek az emberi érdek motivációról, az „objektív” valóság és a „szubjektív” nézetek viszonyáról, a tudásról mint tükrözésről beszélnek, valamint a nyelvről mint semleges közvetítőről, illetve kommunikációról, az önérvényesítés akaratában és materiális érdekekben megalapozott politikai hatalomról, a politikai cselekvés moralitásáról. Tárgyunkkal kapcsolatban és negatív megközelítésből: az ellenzéki oldal szellemi hátszaga még alig-alig tudta hasznosítani a „nyelvi fordulat” tanulságait.

Ezúttal a kérdésekre kérdésekkel válaszolhatunk csak (fogjuk a terjedelmi korlátra!), de öntudatosan kijelentve, hogy mindig a kérdések a legfontosabbak.

– Írásában Szabó Tibor Benjámin rámutat arra a több évtizedes kemény és elmélyült szellemi munkára, a műhelyekre, ahogy a mai kormányoldal kialakította nyelvezetét, és a korábbi liberális nyelvi dominanciát felülírva maga vált hegemonná. Hogyan játszódik le egy ilyen folyamat? Mi következik miből? Az élet-tapasztalat diktálja a nyelvet (organikusan származó axiómák), vagy a nyelv önállósul (paradigmatikusan lefektetett axiómák), és a maga logikáján és rendszerén belül hozza létre a világlátást? Esetleg a kettő együtt ad tartalmat a „nyelvi fordulatnak”?

– Még a legbarokkosabb szónoki teljesítmények is, hogy értelmesek és érthetők legyenek, fogalmi sémákon alapulnak. Ezek változatossága azonban nem végtelen. Nem a szófolyamok, hanem a sémák a nyelvezetek, és a történelem folyamán ezekből talán nem is olyan sok van. Máskülönben nem érthetnénk és idézgetnénk régi korok fennmaradt szövegeit, érvelnénk velük és forgatnánk őket ma is haszonnal. Mintha az új tapasztalatokat is korábbi sémákba fogadnánk be. Ebből a tényből, ha tény, a politikai gondolkodás kötöttsége következik, vagy inkább a kommunikáció szabadsága?

– A liberális politizálás (engem főként ez foglalkoztat) megrekedt a klasszikus liberalizmus intézményi igazságainál (a hatalmak megosztása és egyensúlya), amiket menet közben jogi dogmatizmussá fogalmazott át. Ez persze teljesen kemény és sommás ítélet, jelen pillanatban inkább csak érzés, ami, hogy vállalható legyen, értelmezésre vár. Mindenesetre, a kérdésnek és álláspont-alakításnak még a Rogán Művek legimperialistább nyomulása se legyen akadálya.
